

ШЛЯХИ ВПРОВАДЖЕННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ СИСТЕМИ ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ЛІТЕРАТУРИ

Відповідно до вимог, що висувуються до сучасної вищої освіти з питань формування всебічно розвиненої особистості, вдосконалення естетичної культури випускника ВНЗ, у статті запропоновано ефективні шляхи впровадження педагогічної системи формування естетичної культури студентів. У центрі дослідження – використання можливостей навчання художньої літератури в процесі духовного творення особистості. З'ясувавши стан сформованості естетичної культури студентів-першокурсників, спрямовуємо їхню діяльність на самореалізацію та самовдосконалення. Під час вивчення дисципліни «Історія зарубіжної літератури» вихідним принципом визначаємо діяльність студентів на шляху досягнення поставленої мети як в аудиторній, так і позааудиторній роботі. За допомогою технологічно-методологічного компонента формуємо у студентів власне бачення вирішення навчально-естетичної проблеми. Організовані з цією метою тренінги допомагають становленню естетичної культури студентів через свідомий вибір видів діяльності в межах культурно-естетичного середовища ВНЗ. Сприяють ґрунтовній професійній підготовці в комплексі з формуванням естетичної культури майбутніх фахівців-філологів інтегровані практичні заняття, компаративне вивчення української і зарубіжної літератури. Спеціальний курс «Естетичні аспекти зарубіжної і української літератури», розроблений нами, має системний характер засвоєння студентами світоглядних та естетичних відкриттів митців різних епох.

Ключові слова: естетична культура, педагогічна система, партнерське спілкування, тренінги, інтегровані практичні заняття, естетичні проекти, порівняльне літературознавство.

Одним із важливих завдань сучасної освіти є формування всебічно розвиненої людини, яка б вільно почувалась у будь-якому культурному середовищі, зберігаючи національні традиції і водночас відчуваючи причетність до європейської спільноти. Розуміючи, що метою вищих освітніх закладів є надання професійних знань, умінь та навиків, робимо наголос на необхідності засвоєння студентами загальнолюдських цінностей через формування естетичної культури, яка є складовою частиною професійної культури, толерантності, духовності, бачення кожним краси та гармонії світу. Підвищення духовного рівня суспільства, вдосконалення його естетичної культури, подолання девальвації соціальних і моральних цінностей – магістральний шлях до подолання проявів кризи особистості.

Прагнення до краси у професійній діяльності піднімає фахівця над буденністю, спонукає до несподіваних рішень, що збагачують світ. Незамінним складником процесу формування естетичної культури є художня література як мистецтво слова, яке потребує, у свою чергу, грамотного й підготовленого до його сприйняття спеціаліста-філолога. Педагоги-класики А. Луначарський, А. Макаренко, В. Сухомлинський, К. Ушинський, С. Шацький та ін. розробляли теоретичні засади та створювали в практичній діяльності реальні педагогічні умови для розвитку естетичного сприйняття світу, естетичного смаку та культури поведінки особистості, наголошуючи, що духовна краса, високі естетичні почуття стоять на заваді напруженню, конфліктам, непорозумінням. Необхідність узгодження професійної підготовки з формуванням естетичних смаків та ідеалів молоді розглядають і сучасні українські дослідники: М. Євтух, І. Зязюн, М. Киященко, Г. Шевченко. У своїх дослідженнях Н. Волошина, Л. Джигун, Б. Козярьський, Н. Миропольська, Т. Мороз, В. Халін та ін. Провідне місце у підвищенні естетичної культури, крім інших видів мистецтва, вони надають художній літературі. І. Зязюн наголошує, що студенти можуть виявляти відповідну мотивацію до підвищення своєї естетичної культури, розуміння сутності і значення тих якостей, які їм потрібно здобути у процесі професійної підготовки в разі успішного засвоєння предметів літературного циклу [2].

Спираючись на основні елементи теорії естетичного виховання студентів, розроблені у працях окремих дослідників (В. Бутенко, Г. Ващенко, М. Верб, Л. Коваль, Б. Неменський, В. Разумний, О. Рудницька, В. Скатерщиков, Т. Цвелих та ін.) та на питання естетичного виховання особистості шляхом взаємопов'язаного вивчення літератур (В. Бабенко, Н. Волошина, Н. Миропольська, Г. Шевченко та ін.), вважаємо, що діагностична, навчальна, практична й виховна сфери діяльності студентів ВНЗ повинні відбуватися в комплексі. У центрі уваги такої роботи викладачів і студентів мають знаходитися питання формування естетичної культури. «Ціннісне ставлення до естетичної культури як духовно-функціонального творення особистості має емоційно забарвлений характер, інтелектуальну спрямованість, а також пов'язане з певними діями та способами поведінки» [1, с. 18].

Для впровадження педагогічної системи формування естетичної культури студентів у процесі навчання літератури пропонуємо оптимальні форми роботи на різних етапах навчання у ВНЗ. Великого значення надаємо вивченню стану сформованості естетичної культури та визначенню спрямувань і прагнень студентів до самовдосконалення і самореалізації. Узгоджуємо формування естетичної культури зі складниками процесу формування навичок майбутньої професійної діяльності, оскільки відзначаємо взаємопов'язаність росту естетичної культури з високим рівнем інтелектуального та наукового рівня молодшої людини.

Мета статті – описати складники експериментальної роботи із впровадження педагогічної системи формування естетичної культури студентів у процесі навчання літератури.

Вихідними принципами формування естетичної культури вважаємо спрямованість діяльності студентів на досягнення конкретної мети, розвиток інтересу до підвищення естетичного та інтелектуального рівня, прагнення до самовдосконалення та самореалізації в аудиторній та позааудиторній діяльності. При цьому вагоме місце займає технологічно-методологічний компонент, що об'єднує використання вітчизняного та зарубіжного досвіду з питання формування естетичної культури, а також розроблене нами навчально-методичне забезпечення дисципліни «Історія зарубіжної літератури», теоретичні положення власної педагогічної системи, співпрацю з культурно-естетичним середовищем навчального закладу, планування та корекцію спільної роботи з його основними підрозділами. Головним в нашій системі вбачаємо не нав'язування певних шляхів досягнення мети, а сприяння формуванню у студентів внутрішнього бажання випробувати себе, пізнати більше, запропонувати власні проекти, власне бачення вирішення навчально-естетичної проблеми. В. Томашевським слушно зазначено, що «естетична культура особистості належить до духовно-функціональних утворень, які можуть здійснювати саморегуляцію, вносити певні зміни» [4, с. 79].

Систематично організовуємо тренінги для підготовки до естетичної практики – самореалізації через обраний вид естетичної діяльності. Вони допомагають студентам усвідомити себе готовими до такої роботи. Завдання тренінгів – керувати становленням естетичної культури через свідомий вибір студентами виду діяльності в межах культурно-естетичного середовища ВНЗ, залучення набутих інтелектуальних та культурологічних знань у цій діяльності. Серед головних завдань викладача – створення умов та визначення шляхів естетичного зростання обдарованих студентів, сприяння розумінню ними значення становлення власного іміджу, відповідальності за обрану справу, подолання труднощів, які виникають у процесі самореалізації під час виконання різноманітних групових та індивідуальних проектів. Тренінги сприяють естетичному й творчому зростанню студента, дають можливість аналізувати досягнення та справитися з невдачами. У процесі проведення тренінгів нами використовуються такі форми групової роботи: партнерське спілкування та обговорення планів реалізації естетичних проектів, групові дискусії, аналіз досягнень та помилок. Набуває значення індивідуальна робота: психологічні тренінги у формі бесід, ділових ігор, тест-анкет, консультацій, знайомство зі сторінками читачських щоденників. Така робота спрямована на актуалізацію студентами творчого та естетичного потенціалу через змістовний аналіз власної діяльності. Наприклад, у межах індивідуального тренінгу перед підготовкою до інсценування уривків роману М. Кундери «Невиможна легкість буття» як складників навчальної лекції (творчий звіт) заповнюємо тест-анкети. Питання, на які має відповісти студент, дають йому можливість обдумати свій внесок у спільну справу, бути співавтором і партнером викладача в роботі над підготовкою спектаклю. Відзначаємо, що в результаті такої роботи у студентів з'являлися нові ідеї, прагнення розвивати свої здібності, здатність співвідносити власний досвід із чужим, вироблялися навички самопізнання.

Плануємо тренінги як чотири групових заняття і, за потребою, індивідуальних, що проводяться за визначеним розкладом.

Орієнтовні теми тренінгових групових занять.

1. Перше заняття – ознайомлення учасників з метою та завданнями тренінгу, визначення готовності студентів до естетичної практики (анкетування, обговорення тематики естетичних проектів).

2. Друге заняття присвячуємо розвитку комунікативних умінь та усвідомленню свого внеску в спільну справу. Використовуємо ділову гру «Аналіз ситуації» як технологію колективно-групового вирішення поставленого завдання. Вона вимагає вміння вносити пропозиції і вирішувати конкретні завдання, аналізувати факти, виявляти важливі й другорядні обставини, приймати відповідні рішення. Пропонуються ситуації творчого й організаційного характеру. Наприклад, надійшла пропозиція від культурно-естетичного центру ВНЗ підготувати ювілейний вечір до дня народження Анни Ахматової спільно з працівниками обласного музею «Літературна Хмельниччина». Студенти по черзі вносять свої пропозиції щодо плану заходу. Технологія ділової гри вимагає створення атмосфери пошуку, невимушеності, виявлення можливих варіантів вирішення запропонованого завдання. Серед студентів лунають пропозиції вивчити матеріали меморіального музею Анни Ахматової в селі Слобідка-Шелехівська Деражнянського району Хмельницької області, запросити на ювілейні торжества літературознавців, поетів, підготувати музичний та відеосупровід заходу, декламацію поезій як авторських, так і власних, присвячених поетесі, організувати виступи з фрагментами дослідницьких робіт на тему «Поділля у творчості Анна Ахматової». Цікавою видалася думка відтворити атмосферу початку ХХ століття, коли жила й творила поетеса, костюмами, музикою, організувати чаювання.

3. На третє заняття тренінгу, яке визначаємо як тематичне, запрошуємо студентів для роботи за інтересами в творчих групах: літераторів, музикантів, знавців поезії, класичної музики, живопису, архітектури, краєзнавців. За імпровізованими круглими столами студенти діляться творчими знахідками, прочитаним, кожна група демонструє презентації. Заняття тренінгу краще проводити у формі літературно-мистецької вітальні, коли створюється відповідна камерна атмосфера, звучить класична музика, і всі мають можливість у повній мірі розкрити свій талант.

4. На четверте заняття «Творчий звіт» запрошуємо студентів-поетів, декламаторів, акторів, науковців. Презентуємо «готовий продукт»: літературно-музичну композицію, «битву поетів», виставу за сторінками літературних творів. Такі заняття надихають багатьох майбутніх поетів, письменників, літературознавців, керівників гуртків чи студій, акторів, режисерів тощо.

Робота студентів під час тренінгу має глибоке наукове, естетичне, культурологічне наповнення. Його фрагменти стали матеріалом для лекційних і практичних занять у різних академічних групах, куди були запрошені учасники тренінгу. В основі тренінгів – спільна зацікавленість, можливість самореалізації, високий рівень сформованості естетичної культури студентів.

Разом з викладачами дисципліни «Історія української літератури» доцільно в контексті формування естетичної культури проводити інтегровані практичні заняття. Так, опановуючи тему «Реалізм як провідний літературний напрям в українській і зарубіжній літературі XIX століття», звертаємо увагу на основні естетичні принципи зображення дійсності письменників-реалістів: типовість, історизм, раціоналізм, психологізм. За інноваційними технологіями, представленими в Технологічних картах вивчення теми, аналізуємо соціально-психологічні романи з притаманною їм системою пріоритетів, естетикою, лінгвокультурологічними концептами. Доцільно організувати цікаву для студентів форму перевірки знань, наприклад, брейн-ринг, на якому виробляється увага до тексту твору: студенти визначають авторські лінгвокультурологічні концепти, художні прийоми у змалюванні персонажів, шукають цитатні характеристики. Така робота має естетичний складник: працюючи з текстами творів, студенти відчувають красу слова, глибину авторської думки, осягають секрети майстерності митців. Інтегровані заняття слід планувати й проводити в групах, де викладаються дисципліни «Ономастика», «Лінгвокультурологія», «Семіотика», оскільки поєднання декількох дисциплін під час роботи над літературним твором збагачує кругозір студентів, розширює їх розуміння прекрасного в літературному творі.

Для студентів четвертого курсу в межах нашої педагогічної системи створено спецкурс «Естетичні аспекти зарубіжної і української літератури», який опосередковано пов'язуємо з формуванням естетичної культури майбутнього фахівця-філолога. Форми й методи вивчення художньої літератури в межах спецкурсу мають системний характер. Навчальний посібник до спецкурсу спрямований на вивчення знакових творів світової літератури, які несуть у собі естетичне наповнення конкретної доби та літературного напрямку, віддзеркалення світоглядних та естетичних переконань письменників. Наш посібник також стане в нагоді майбутнім вчителям-практикам під час викладання інтегрованого курсу «Література», оскільки в ньому представлено сучасні підходи до вивчення світового літературного процесу.

Зміст лекцій спецкурсу «Естетичні аспекти зарубіжної і української літератури» дає можливість студентам опанувати складні мистецькі процеси та естетичні відкриття, знайомить їх з формуванням естетичних традицій, що визначили розвиток духовного буття народів. Перелік запропонованих тем має системний і послідовний характер: естетика античності, зміна світоглядних та естетичних систем в добу бароко, естетичні концепції класицизму та Просвітництва, естетика романтизму, естетико-художні здобутки доби реалізму, естетика модернізму, структурний переворот в естетичній свідомості представників літератури постмодернізму. Студенти мають можливість виявляти лінгвокультурологічні концепти, рецепцію образів та сюжетів у сучасних літературних творах, типологічну спорідненість творів української та зарубіжної літератури, основні естетичні принципи доби в літературних творах, своєрідність вирішення письменниками морально-естетичних проблем.

У межах спецкурсу нами акцентовано увагу на основній функції художнього твору – естетичній. Глибину розуміння естетичних аспектів художньої літератури підсилює запроваджена нами методологія порівняльного літературознавства. Пропонуючи компаративне вивчення творів зарубіжної та української літератури, дотичних за тематикою, світоглядними та естетичними позиціями авторів, формуємо культурний простір для виявлення національної художньої свідомості й естетичних традицій в українській літературі, озброюємо студентів різноманітними способами художньо-образного моделювання дійсності, включаємо їх у творчий діалог літератур світу. Вважаємо, що саме за умови компаративного вивчення творів літератури естетичне відкриває нові аспекти, цим самим загострює грані людської життєтворчої енергії. «Людина, яка здатна правильно розуміти і цінувати прекрасне, стає багатшою духовно, чистішою морально, вона глибше відчуває і переживає, щедро віддає себе людям» [3, с. 4].

Висновки та перспективи подальших розвідок. У статті охарактеризовано елементи впровадження педагогічної системи формування естетичної культури студентів у процесі навчання літератури. Вони акумулюють у собі як прогресивні надбання світової педагогічної думки, сучасний педагогічний досвід, так і наші напрацювання, що пройшли практичну перевірку і показали позитивні результати. Головне, як свідчить отриманий досвід, бути одностайними й співавторами зі студентами у спільних справах, дати можливість молодим людям розкрити себе й відчути потребу в самовдосконаленні й самореалізації. У перспективі плануємо вивчення шляхів співпраці студентів з культурно-естетичним середовищем ВНЗ.

Використана література:

1. Бутенко В. Г. Культурологічні аспекти формування естетичної свідомості учнівської і студентської молоді / В. Г. Бутенко // Педагогічні науки. – Херсон : ХДУ, 2003. – Вип. 34. – С. 17–20.
2. Зязюн І. А. Мистецтво у розвитку особистості : [монографія] / Іван Андрійович Зязюн. – Чернівці : Зелена Буковина, 2006. – 224 с.
3. Овсянников М. Ф. История эстетической мысли / М. Ф. Овсянников. – Москва : Высшая школа, 1984. – 336 с.
4. Томашевський В. Педагогічні умови формування естетичної культури майбутніх дизайнерів у вищих навчальних закладах / В. Томашевський // Педагогічний процес : теорія і практика. – 2017. – Вип. 2. – С. 76–81.

References:

1. Butenko V. H. (2003). Kulturologichni aspekty formuvannia estetychnoi svidomosti uchnivskoi i studentskoi molodi [Culturological aspects of esthetic consciousness formation of pupils' and students' youth]. *Pedahohichni nauky, Kherson State University*, 34, 17-20 (ukr).
2. Ziazun I. A. (2006). *Mystetstvo u rozvytku osobystosti: [monograph]* [Art in personality's development: [monograph]]. Chernivtsi: Zelena Bukovyna, 224 (ukr).
3. Ovsjannikov M.F. (1984). *Istoriia jesteticheskoi mysli* [History of aesthetical thought]. Moscow : Vysshaja shkola, 336 (rus).
4. Tomashevskyy V. (2017). *Pedahohichni umovy formuvannia estetychnoi kul'tury maybutnikh dyzayneriv u vyshchikh navchal'nykh zakladakh* [Pedagogical conditions of the aesthetical culture formations of future designers in High school]. *Pedahohichnyy protses: teoriya i praktyka*, Vyp. 2, 76-81 (ukr).

Папушина В. А. Пути внедрения педагогической системы формирования эстетической культуры студентов в процессе изучения литературы

В соответствии с требованиями, предъявляемыми к современному высшему образованию по вопросам формирования всесторонне развитой личности выпускника вуза, в статье предложены эффективные пути внедрения педагогической системы формирования эстетической культуры. В центре исследования – использование возможностей изучения художественной литературы в процессе духовного совершенствования личности. Выяснив состояние сформированности эстетической культуры студентов-первокурсников, направляем их деятельность на самореализацию и самосовершенствование. При изучении дисциплины «История зарубежной литературы» исходным принципом определяем деятельность студентов на пути достижения поставленной цели, как в аудиторной, так и во внеаудиторной работе. На основании технологического-методологического компонента формируем у студентов собственное видение решения учебно-эстетической проблемы. Организованные с этой целью тренинги помогают становлению эстетической культуры студентов через сознательный выбор видов деятельности в рамках культурно-эстетической среды вуза. Способствуют основательной профессиональной подготовке в комплексе с формированием эстетической культуры будущих специалистов-филологов интегрированные практические занятия, компаративное изучение украинской и зарубежной литературы. Специальный курс «Эстетические аспекты зарубежной и украинской литературы», разработанный нами, имеет системный характер процесса овладения студентами мировоззренческими и эстетическими открытиями художников разных эпох.

Ключевые слова: эстетическая культура, педагогическая система, партнерское общение, тренинги, интегрированные практические занятия, эстетические проекты, сравнительное литературоведение.

Papushina V. A. Ways of a pedagogical system introducing for forming the aesthetic culture of students in the process of literature teaching

This article proposes effective ways of introducing a pedagogical system for the formation of students' aesthetic culture according to the requirements to the modern high school in questions of the formation of many-sided person and the improvement of the aesthetic culture of a graduate of a higher educational institution. Classical educators and modern researchers offer different vision of increasing the level of aesthetic culture. Using the possibilities of teaching of the fiction in the process of spiritually functional creation of personality is at the center of our research. Found out the level of the aesthetic culture formation of first year students, we direct their activities to increase it with the aim of self-realization and self-improvement. During the study of the "History of Foreign Literature" the initial principles are the students' activities to achieve the goal in both class and out-of-class work. On the basis of the technological-methodological component, we form the students' own vision of the solution of the educational-aesthetic problem. The trainings were organized for the purpose to help students in formation of aesthetic culture through the conscious choice of activities within the cultural and aesthetic environment of an institution of higher education. Integrated practical classes and comparative study of Ukrainian and foreign literature contribute largely to the vocational training of future philologists. The special course "Aesthetic Aspects of Foreign and Ukrainian Literature" developed by us has a systemic character of students' learning of educational and aesthetic discoveries of artists of different periods.

Key words: aesthetical culture, pedagogical system, communication partnership, trainings, integrated practical classes, aesthetical projects, comparative literature study.